

ARGUMENTUM

AĞUSTOS 1992

YIL: 3 SAYI: 25

ISSN 1017- 625X

İÇİNDEKİLER

Evrensel Düzeyde Haklara Genel Bir Bakış
Doç. Dr. Jale Civelek

Kriz Hukuku mu, Hukukun Krizi mi?
Sibel İnceoğlu- Atilla Nalbant

Olağanüstü Yönetim Usûlleri
-Anayasa Mahkemesi Kararı
Yrd. Doç. Dr. Turan Yıldırım

EVRENSEL DÜZEYDE HAKLARA GENEL BİR BAKIŞ (*) Doç. Dr. Jale CİVELEK (**)

GİRİŞ

I- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KURULUŞU VE İNSAN HAKLARI

- 1- Birleşmiş Milletler Andlaşması
- 2- 1944 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi
- 3- 1966 Paktları
 - A- Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme
 - B- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme ve İhtiyari Ek Protokol
- 4- Birleşmiş Milletler Kuruluş Organlarını İnsan Hakları Alanındaki Davranışları
- 5- Birleşmiş Milletler Kuruluşunun İnsan Haklarına İlişkin Sözleşmelerinin Uygulanışını Sağlamak Üzere Kurduğu Organlar
- 6- Birleşmiş Milletler Kuruluşunun Kabul Etmiş Olduğu İnsan Haklarına Dair Diğer Sözleşmeler
- 7- Birleşmiş Milletler Kuruluşu, Uzmanlık Kuruluşları ve İnsan Hakları

II- İNSAN HAKLARININ BÖLGESEL ALANDA KORUNMASI

- 1- İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Bazı Bölgesel ve Kıtasal Kuruluş ve Sözleşmeler
- 2- Avrupa Kıtasında İnsan Haklarının Korunması
 - A- Avrupa Konseyi ve İnsan Haklarının Korunması
 - a- Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerini Korumaya İlişkin Sözleşme (1950 Roma Konvansiyonu)

*) M. Ü. Kadın İşgücü İstihdamı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin düzenlediği "Haklarımız-Sorumluluklarımız" konulu seminerde, 18 Mayıs 1992 günü sunulan tebliğin tam metnidir.

**) M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi

b- Avrupa Sosyal Hakları Şartı (1961 Torino Sözleşmesi)

c- İşkence ve Gayriinsani yada Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi 1987

B- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (1975 Helsinki Son Senedi)

SONUÇ

GİRİŞ

İlke olarak fertlerin hukuki statüleri ve ilişkileri Uluslararası Hukukun dışındadır. Uluslararası toplumda dayanışma ve ilişkiler geliştikçe, fertlere ilişkin sorunlar her ne kadar ilke olarak Ulusal Hukukun konusunu oluştursa da, Uluslararası Hukukun doğrudan konusunu oluşturmağa başlamış ve fert Uluslararası Hukukun düzenleme alanına girmeğe başlamıştır.

Nitekim doktrin alanında fertlerin Uluslararası Hukuk kişisi olması konusunda: Pozitivist görüş taraftarlarına göre Uluslararası Hukuk sadece devletlerarası ilişkilerde uygulanır ve bu ilişkileri düzenleyen hukuk olduğu için kişisi Devletlerdir; Uluslararası Hukukta fertlere ilişkin kaidelerin bulunması, onları Uluslararası Hukuk kişisi yapmaz, zira fertler Uluslararası Hukukun konusudur ve ondan ancak devlet aracılığıyla yararlanır. Gerçekçi görüşü savunulara göre (Georges Scelle, Nicolas Politis), ulusal hukuk gibi uluslararası hukukun kişisi de fertlerdir. Bugün benimsenen ortalama görüşe göre ise fert, Uluslararası Hukuktan, dolaylı olarak yararlanır, asıl kişi Devlet olmakla beraber fertler de uluslararası hukukun dışında değildir (1).

Fertlere ilişkin ve onlara doğrudan uygulanan uluslararası hukuk kuralları, bazı zorunlukların etkisi ile gelişmeğe başlamıştır. Nitekim fertlere doğrudan yönelik bu kurallar, örneğin bulaşıcı hastalıklarla mücadele, zararlı maddelerin yasa dışı ticaretinin önlenmesi, esir ticaretinin önlenmesine dair kuralların kabul edilmesi, fertlerin yaşam ve özgürlüklerini korumak içindir. II. Dünya Savaşından sonra ise, insanın temel değerlerinin ve haklarının uluslararası alanda koruması ve fertlere yönelik uluslararası düzenlemelerin arttığı dikkati çeker (2).

Uluslararası bir yargı organı önünde davalı ve davacı olabilmek Devletlere tanınmış olmakla beraber (3), fertlerin başvuruda bulunabilecekleri uluslararası yargı organları ve uluslararası hukuka aykırı davranışlarda bulunanların uluslararası bir yargı organı önünde cezai sorumluluklarının sözkonusu edilebileceği uluslararası yargı mercileri de kurulabilmiştir. Örneğin La Haye Barış Konferanslarının da ulusal Ganaim Mahkemeleri kararlarının temyiz yeri olarak kurulmak istenen Milletlerarası Ganaim Mahkemesi; Beş Orta Amerika Cumhuriyeti arasında 1907 de bir sözleşme ile kurulan Orta Amerika Adalet Divanı ve I. Dünya Savaşı sonunda Versailles Barış Andlaşması ile kurulan karma hakem mahkemeleri (4).

I. ve II Dünya savaşlarından sonra ise fertlerin uluslararası hukuk kurallarını çiğnemelerinden ötürü sorumlu tutulacakları uluslararası mahkemeler kurulmuştu. Örneğin: Alman İmparatoru II. Guillaume Versailles Andlaşması ile, uluslararası and-

laşmaları çiğnemekten suçlu bulunmuş ve itilaf devletlerinin tespit edeceği yargıçlardan kurulu özel bir mahkeme önünde cezalandırılmak istenmiştir; II. Dünya Savaşı esnasında 1943 Moskova Bildirisinde müttefik ülkeler, uluslararası hukuk kurallarını çiğneyen ve işgal altındaki ülke halkına karşı tedhiş hareketinde bulunan Almanlara karşı ceza kovuşturması yapılabileceğini kararlaştırmıştı. Ulusal mahkemeler önünde yargılanacak adı savaş suçluları ve büyük savaş suçluları olarak belirtilen Alman yöneticileri yargılayacak, Avrupa ve Uzak Doğu'da kurulacak uluslararası nitelikli mahkemeler öngörülmüştür. 1945'te Almanya'nın tesliminden sonra, A.B.D, İngiltere, Fransa ve S.S.C.B temsilcileri Nürnberg Askeri Mahkemesinin statüsünü düzenlemişlerdir. Büyük savaş suçlusu Japonların yargılanması için ise 1946- 1949 arasında faaliyette bulunan Tokyo Mahkemeleri kurulmuştur. Bu iki uluslararası mahkeme, fertlerin Uluslararası Hukuka uymayan davranışlarından ötürü cezai sorumluluklarını gösteren örnekler olmuştur (5).

Fertlerin bazı davranışlarının uluslararası hukuka aykırı davranışlar olduğu değerlendirilmesine varılmış olmasına rağmen, bunlara dair kuralların uluslararası hukuk bünyesinde ileride bir düzenlenmesinin yapılması sözkonusu değildir. Zira uluslararası hukuk suç olarak nitelendirdiği bazı davranışların cezalandırılmasını ilgili devletlere bırakmıştır, ve bu uluslararası suçların kaynağı günümüzde uluslararası anlaşmalar olduğu gibi, teamül değerine sahip ferdi suçlarda bulunmaktadır (6). Deniz haydutluğu, köle ticareti, savaş suçları, soy kırım, uçak kaçırma, terörizm, ırk ayırımı konularındaki ferdi suçlara ilişkin olarak bugün uluslararası hukuk kurallar geliştirmektedir (7).

Uluslararası hukukta fertlerin işledikleri suçların cezalandırılması yanında, I. Dünya Savaşından itibaren bazı kategorilere giren fertlerin korunmasını amaçlayan özel rejimler de oluşturulmuş ve azınlıklar, mülteciler, tabiyetsizler, uluslararası hukukun göreceli olarak yeni yaklaşım konusu olmuştur (8).

II. Dünya Savaşından sonra insanlığın temel değerlerinin uluslararası alanda korunması daha çok önem kazanmış ve düzenlemeler bu yönden gelişmiştir.

Bugün uluslararası düzeyde insanların insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklar bütünü insan hakları kavramını oluşturmaktadır.

İnsan haklarının korunması fikrini çok eski tarihlere götürebilmek mümkündür. Bu konudaki ilk uygulama 1215 İngiltere Kralı John'un beyan ettiği Magna Carta'dır. Bunu İngiltere'de 1679 Act Habeas Corpus, 1689 da Bill of Rights izlemiştir. 1776 Virginia İnsan Hakları Beyannamesi, 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi uluslararası alanda beyan edilmiştir (9)

Bu belgelerin hepsi anayasal metinler olup, devletlerde derhal uygulanabilmeleri mümkün olan ve pozitif hukuk değerleri bulunan metinlerdir, bunların temel bir siyasi program değeri bulunduğu söylenebilir.

İnsan haklarının bugünkü anlamı ile uluslararası alana geçişi 20. yüzyıla rastlar. II. Dünya Savaşından itibaren kurulan evrensel ve bölgesel düzeydeki uluslararası kuruluşların organları ve onlar tarafından uluslararası alana sunulan belgeler ve kurulan koruma mekanizmaları çerçevesinde bir sistem geliştirilmeğe çalışılmıştır. Böylece Uluslararası Hukukun bir dalı ve onun kullandığı hukuki yöntemlerden yararlanan ve kaynakları da aynı olan bir Uluslararası İnsan Hakları Hukuku meydana gelmiştir. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, B.M. Andlaşması, 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisinden türemiş kaidelerden oluşan bir hukuk dalı olmuştur. Bu kaidelerin kaynakları B.M. Kuruluşu, onun uzmanlık kuruluşları, bölge-

sel kuruluşlar ya da diplomatik konferanslardır. Bu kurallar, bildiri, andlaşma, tavsiye vs. şeklinde olduklarından, birbirleri ile eşit olmayan hukukî güce sahiptirler. Uygulama alanları ve içerikleri evrensel, bölgesel, sadece insanların bir bölümü ile ilgili olabilecekleri gibi bütünü de kapsayan kaideler olabilirler, bir yandan devletleri bağlayıp onlara yaptırım getirdikleri gibi dolayısı ile fertlerin haklarını da garanti altına alırlar. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku o halde temelini insan haklarına dair sözleşmelerin teşkil ettiği yeni bir hukuk dalıdır.

Ulusal Hukuk tek hukuki düzen içinde yasama, yürütme ve yargı fonksiyonu bulunan bir "intégration" ve "subordination" hukukudur; Uluslararası Hukuk egemen devletler arası ilişkileri ve işbirliğini düzenleyen ve bunu da uluslararası kuruluşlar yolu ile sağlayan bir "coordination", ve "coopération" hukukudur; Uluslararası İnsan Hakları Hukuk kural ve kurumları aracılığı ile insanlık için ortak kabul edilen ve saygı gösterilmesi gereken değerleri garanti altına almağa çalışan bir "protection" hukukudur. Bu hukuk dalı ulusal ve uluslararası hukuktan türemiş olmakla beraber, ulusal hukukları bünyesine yaklaştırarak ahenkli şekilde toplamağa çalışmakta ve birleştirici bir rol oynamaktadır.

Objektif bir hukuk dalı olarak kabul edilmesinin nedeni, uluslararası bir davranışın devletler tarafından hareket geçirilmesi yanında bireylerin de uluslararası davranışta bulunmasını kabul etmesidir. Uluslararası Hukuktan ödünç aldığı kavramlara bir içerik kazandırarak onları kullanır, dolayısı ile Uluslararası Hukukun meseleleri halletmesindeki yöntemlerden yararlanır, ona dayanarak faaliyetlerini yapabilir.

Konunun önemi, sayısı artan hukuki metinlerde geçen çok sayıda hakkın kaleme alınmış olmasından ziyade, yetkili kuruluşların sayısı ile ölçülebilir. Uluslararası alanda insan haklarının geliştirilip korunması ile ilgili kuruluşlar-örneğin İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı gibi - gereklidir.

İnsan haklarının korunmasına ilişkin davranışlar üç değişik düzeyde cereyan eder : Ulusal alanda özel önlemleri olan yöntem ve kuruluşlar vardır- İskandinav ombudsman'ı, İngiliz Habeas Corpus'u, Japon Vatandaşlık Hakları Büroları gibi, bölgesel alanda; ve evrensel alanda B.M. Kuruluşu, uzmanlık kuruluşları, Uluslararası Çalışma Teşkilatı , UNESCO gibi.

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunu ele alırken İnsancıl Hukukun da yerine değinmekte yarar vardır. İnsancıl Hukuk savaşın acılarını hafifletmek, dürüstlük ve mertlik ilkelerine göre savaşmak, ayırım yapmamak, sivil halka ve yaralılara zarar vermemek gibi ahlakî kaideler niteliğinde gelişmiş ve hukuk alanına 19. yüzyılın ikinci yarısında yansımıştır. İnsancıl Hukuk 1899 I. La Haye, 1925 Cenevre Protokolü ve 1929 Savaş Tutsaklarının durumlarını düzenleyen metinler ile 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokollerine dayanır (10).

Uluslararası İnsancıl Hukukun temelini La Haye ve Cenevre hukuku oluşturduğuna göre, Uluslararası İnsancıl Hukuk ile Uluslararası İnsan Hakları Hukukunu aynı hukuk dalı içinde görmek isteyenler (confusionniste, intégrationniste) ile bu iki hukuk dalının ayrı konular olduğunu savunanlarda (séparatriste) ayırmacılar- bulunmaktadır (11).

Dört Cenevre Sözleşmesi (8/8/8/9 madl) Sözleşmelerin uygulanışı ve kontrolünü "koruyucu güce" bırakmışlardır, bir koruyucu güç tayin edilemediği takdirde "koruyucu güç vekili" esas koruyucu güç görevlerini yüklenecektir (10/ 10/ 10/ 11 madl) . İnsancıl Hukuk alanında Uluslararası Kızıl Haç Örgütüne önemli rol tanınmıştır.

I. Dünya Savaşı sona erdiği zaman, Milletler Cemiyetinin insan haklarının uluslararası alanda korunmasına gereken ilgiyi sağlayamadığı da ortaya çıkmıştır. Bu esnada 1919 yılında, uluslararası alanda Uluslararası Çalışma Teşkilatı Versailles

Andlaşmasının XIII. bölümünde tespit edilen ilkelere dayanarak kurulmuş ve 1944 Filadelfiya Bildirisi, Teşkilatın Konferansı tarafından kabul edilerek kurucu metin bünyesine alınarak, çalışma alanına uluslararası kaideler getirmiştir. (12)

I. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KURULUŞU VE İNSAN HAKLARI

1- Birleşmiş Milletler Andlaşması

II. Dünya Savaşı esnasında kurulmağa başlayan B.M. Kuruluşu savaşın neden olduğu olaylar neticesinde insan hak ve özgürlükleri ile barış arasında bir bağın bulunduğunu kabul ederek, etkin bir korumanın gereğine inanmıştır. B.M Kuruluşu ile Uluslararası Hukuk gelişme gösterirken, insan haklarının gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

6 Ocak 1941 Roosevelt'in Atlantik Bildirisinde, ifade ve düşünce özgürlüğü, inanç özgürlüğü, fakirlikten kurtulma özgürlüğü, korkudan kurtulma (savaş) özgürlüğü "Dört Özgürlük" olarak adlandırılır.

Roosevelt ve Churchill arasındaki, Atlantik Şartı bunlara ilaveten, ekonomik gelişmeye ihtiyaç duymak, sosyal güvenlik ihtiyacını getirmiştir.

1 Ocak 1942 B.M. Bildirisi, 1941 Şartının içeriğini yeniden ele alarak, ona çok taraflı bir içerik kazandırıp, 1945 B.M. Andlaşmasına giden yolu çizmiştir.

26 Haziran 1945'te kaleme alınan ve 26 Ekim 1945 'te yürürlüğe giren, B.M. Andlaşması- San Francisco Sözleşmesi- İnsan Haklarına Giriş Bölümü ile altı ayrı maddesinde yer almıştır. Bu nedenle B.M. Andlaşmasına İnsan Hakları Şartı da eklenmektedir.

Andlaşmanın Giriş Bölümünde Devletler "insanın ana haklarına şahsın haysiyet ve değerine erkek ve kadınlar için olduğu gibi, büyük ve küçük milletler içinde hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye" söz vermişlerdir.

"İrk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek milletlerarası işbirliğini geliştirmek" B. M. Kuruluşunun amaçları arasında sayılmıştır. (1/3. mad).

13. madde Genel Kurulun "irk, cins veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve ana özgürlüklerinden faydalanmasını kolaylaştırmak için" araştırmalar yapmak ve tavsiyelerde bulunmak görevini Genel Kurula vermiştir.

55. madde B.M. Kuruluşunun "irk, cins veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine bütün dünyada bilfiil saygı" gösterilmesini belirttiğinden sonra, 56. maddede bu amaçlara ulaşabilmek için devletlerin gerek tek başına gerek beraberce B.M ile işbirliği halinde hareket etmeği taahhüt ettiklerini ifade etmiştir.

Ekonomik ve Sosyal Meclisin "herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine bilfiil saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde" bulunacağı 62. madde de belirtilirken, Vesayet Rejimine ilişkin XII. Bölümde 76/c. madde "irk, cins veya din farkı gözetilmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya milletlerinin birbirlerine bağlı oldukları duygusunu geliştirmeyi" ifade etmiştir.

B.M. Andlaşması insan hakları ve ana özgürlüklerinin ne bir tanımını ve de bir sınıflandırmasını vermemekle beraber kesin hükümler halinde Andlaşma metninde belirtilen bu ilkelere üye devletlerin saygı göstermeleri bir hukukî zorunluluktur. (13.)

2- 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi

B.M. Andlaşması insan haklarından söz etmekle beraber,

bu hakların neler olduğu konusunda bir açıklama yapmadığı için, Andlaşmanın 68. maddesi uyarınca ECOSOC'a bağlı olarak İnsan Hakları Komisyonunu kurmuş ve kendisine görev vermiştir. Komisyonun hazırladığı tasarı, 10 Aralık 1948'de Genel Kurulun bir tavsiyesi ile, bir giriş ve 30 maddeden müteşekkil B.M. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi kabul edilmiştir (14).

Bildirinin içerdiği hakları ferdi hak ve özgürlükler-negatif haklar klasik haklar (3-21 madl); ekonomik, sosyal ve kültürel haklar- pozitif haklar yeni haklar (21- 28. madl), olarak ikiye ayırabiliriz.

Bildirinin içerdiği hak ve özgürlüklerin bir kısmı:

- 1789 Fransız Bildirisinden beri geleneksel klasik haklar niteliği kazanan bireysel hak ve özgürlüklerdir; yaşama hakkı ve kişi özgürlüğü ve güvenliği (3. mad); kölelik yasağı (4. mad); işkence yasağı (5. mad); yasalar önünde eşitlik (7. mad); mahkeme önünde hak arama (8. mad); keyfi tutuklamama (9. mad); bağımsız ve adil mahkemelerde yargılanma hakkı (10. mad); savunma hakkı; (11. mad); özel yaşamın korunması ve mesken dokunulmazlığı (12. mad); mülkiyet hakkı (17. mad); düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü (18. mad); düşünceyi açıklama özgürlüğü (19. mad); toplanma ve dernek kurma hakkı (20. mad); ülkenin yönetimine katılma hakkı (21. mad).

- bir kısım siyasal haklar ve kamu özgürlükleri: serbestçe dolaşma ve yerleme hakkı (13. mad.); başka ülkelere sığınma ve sığınmacı statüsünden yararlanma hakkı (14. mad.); bir vatandaşlığa hakkı olmak (15. mad);

- bir diğer kısmı ise aile haklarıyla ilgilidir: aile kurma hakkı (16. mad.).

- Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar pozitif, yeni haklardır: sosyal güvenlik hakkı (22. mad); çalışma ve işsizlikten korunma hakkı (23. mad.); eşit ve adil ücret hakkı (23/ 2-3 mad); sendika özgürlüğü (23/4. mad); dinlenme eğlenme ve ücretli tatil hakkı (24. mad); sağlık hakkı (25. mad); öğrenim ve eğitim hakkı (26. mad) ; kültür, sanat ve bilim faaliyetlerine katılma hakkı ve yararlanma hakkı (27. mad);

28. madde, herkesin bu hak ve özgürlüklerin tümüyle gerçekleştirilebileceği bir sosyal ve uluslararası düzene hakkı olduğunu belirtmiştir. 29. madde, her şahsın topluma karşı sorumluluklarının bulunduğunu belirttikten sonra, herkesin haklarını kullanıp özgürlüklerinden yararlanırken kanun ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini sağlamak için, demokratik bir toplumda genel ahlak ve düzenin gereklerini karşılamak için tespit edilen kayıtlamalara tabii olacağını bildirmiştir, bu hak ve özgürlükler B.M. amaç ve ilkelere aykırı olarak kullanılamayacaktır.

Ferdin topluma karşı görevleri olması, kendi gelişmesi için topluma ihtiyacı olmasındandır; her hak buna tekabül eden bir görevi içerir. Buna mukabil örneğin 1977 Sovyet Anayasası, Franko İspanyası, Pinochet Şili'sinde, insan haklarından yararlanmak bazı koşullara, özellikle bazı görevlerin yerine getirilmesine tabi kılınarak, haklar görevlere bağlı olarak, insanın Devlete karşı görevleri olarak kabul edilmiştir.

30. madde insan hak ve özgürlüklerine gelebilecek ihlalleri önlemek için bildiride belirtilen hak ve özgürlüklerin bir devlet, zümre veya fert tarafından yok edilmesini güden bir davranış veya davranışta bulunmağa herhangi bir hak gerektirir mahiyette yorumlanamayacağını ifade etmiştir.

Bildiri, B.M. Kuruluşu organları ve uzmanlık kuruluşlarının aldığı kararları, uluslararası alanda akdedilen andlaşmaları, ulusal yasalarla mahkeme kararlarını etkilemiştir (15)

Çeşitli durumlarda Genel Kurul, 1948 Bildirisini model olarak almış ve ona dayanarak devletlere çağrıda bulunup tav-

siyeler yönelmiştir. Bildiriye dayanılarak uluslararası alanda birçok sözleşme metni hazırlanmıştır; bunların birçoğunun ön-sözünde 1948 Bildirisine göndermelerde bulunulmuştur.

1948 Bildirisi Genel Kurulun bir tavsiyesi niteliğinde olduğundan hukuki bağlayıcı niteliği olmadığı gibi, içerdiği haklar bakımından da bir garanti mekanizması getirmemiştir. Bu nedenle evrensel düzeyde 1966 Paktları B.M. de kabul edilmiştir.

3- 1966 Paktları

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme, Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme ve onun Ek Protokolü, 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi ve B.M Andlaşmasının metni ile beraber, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun temel metinlerini oluştururlar.

İki ayrı sözleşme yapmanın nedeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar zaman içinde yavaş yavaş gerçekleşebilirler, halbuki medeni ve siyasî haklar derhal gerçekleşebilen haklardır. Bu görüş sözleşmelerin kaleme alınış tarzına da hakim olmuştur.

Medenî ve siyasî haklara ilişkin sözleşmenin kullandığı ifade devletleri derhal bağlarken, ekonomik sosyal ve kültürel haklara ilişkin sözleşme yavaş yavaş ilerleyen bir davranışı öngörüp devletin mevcut maddi olanaklarına bağlı olduğundan devletlerin bazı çabalarda bulunmasını gerektirir. Her iki sözleşme arasında katı bir sınır da yoktur, zira bazı, gerçekleşmeleri için zamana ihtiyaç göstermeyen, örneğin sendika kurma (8. mad), eğitim (13. mad), kültür hakkı (15. mad) gibi ikisinde de ortak olarak geçen haklar vardır. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmede geçen hakların gerçekleşmesinde zamana ihtiyaç vardır ve gerçekleştirilebilmeleri de devletin mevcut maddî olanaklarına bağlıdır.

Her iki sözleşme B.M. İnsan Hakları Komisyonunun çabaları neticesinde 1955'ten itibaren hazırlanmağa başlamış ve 1966'da Genel Kurulda kabul edilmişlerdir, 1976'da yürürlüğe girebilmişlerdir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme Ocak 1976'da, Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme ve İhtiyarî Ek Protokolü Mart 1976'da yürürlüğe girmiştir. (16)

Her iki sözleşme de Evrensel Bildiride beyan edilen hakları içermekle beraber, 1948 Bildirisinde belirtilen bazı haklar bu metinlerde, bu metinler de belirtilen bazı haklar da Evrensel Bildiride geçmiyor.

Evrensel Bildiride beyan edilmekle beraber, 1966 Sözleşmelerinde geçmeyen haklar mülkiyet hakkı (17. mad), sığınma hakkı ve sığınmacı statüsünden yararlanma hakkı (14. mad), bir vatandaşlığa hakkı olmak (15. mad), evlenme ve aile kurma hakkı (16. mad).

Evrensel Bildiride bulunmayan haklar ise, kendi mukadderatını kendi tayin etme hakkı (1/1. mad), yeraltı zenginliklerinden yararlanma hakkı (1/2 . mad), azınlıklar hakları (27. mad), savaş propagandasının ulusal, ırksal ve dinsel kin çağrısı ile ayırmacılık ve şiddetin körüklenmesi (20/1-2 mad).

A- Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme

Bu metinde geçen haklar, 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisindeki hakların geniş bir şekilde güvence altına alınmasıdır. 1. maddede geçen haklar Evrensel Bildiride bulunmamaktadır.

Sözleşmeyi onaylayan devletler, B.M. ECOSOC'a bu hak-

ları uygularken kaydettikleri gelişmeler ve kabul ettikleri ulusal uygulamalara ilişkin raporlarını sunacaklar (16- 17. madl), ECOSOC ise bu konuda genel nitelikli tavsiyeler hazırlayıp, devletlerin ulusal uygulamalarına yardımcı tavsiyelere bulunacaktır (19. mad), Genel Kurulu da bu konularda haberdar kı-lacak raporlarını sunacaktır (22. mad) (17)

1985 yılında ECOSOC, dört yıl için taraf devletlerden seçtiği 18 kişiden kurulu, Ekonomik Sosyal Haklar Komitesini, Sözleşmenin uygulanışını denetlemek üzere kurmuştur. Bu komite üye devlet raporlarını inceler bu konuda ECOSOC'a yardımcı olur, raporların incelendiği esnada, devletler bu organ toplantılarında kendilerini temsil ettirip raporları konusunda cevaplar da verebileceklerdir (18).

B- Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme ve İhtiyarî Ek Protokol

Her iki sözleşmeye ortak haklar: sendika kurma ve üye olmak hakkı (22. mad, ve 8. mad), aile kurma hakkı, anne ve çocuğun hakları (23- 24 madl, 10 m), kendi mukadderatını kendi tayin etme hakkı (1. maddeler), yeraltı zenginliklerinden yararlanma hakkı.

Bu sözleşme Evrensel Bildiride geçen geleneksel medenî ve siyasî hakları da içerir: yaşama hakkı (6. mad), insanlık dışı cezaların yasaklanması (7. mad), köleliğin yasaklanması (8. mad), keyfî tutuklamanın yasaklanması (9. mad), insan onuruna yaraşır davranış görme hakkı (19. mad), serbest dolaşım ve ikamet hakkı (12. mad), usulüne göre bir ülkede bulunan bir yabancının sınır dışı edilememesi (13. mad), mahkeme önünde eşitlik hakkı (14. mad), kimse işlediği sırada suç sayılmayan bir davranıştan ötürü cezalandırılmaz (15. mad), hukuksal kişilik hakkı (16. mad), özel yaşam ve konut hakkı (17. mad), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (18. mad), ifade özgürlüğü (19. mad), toplanmak ve dernek kurmak özgürlüğü (21- 22 madl),

Her iki sözleşmede de geçen haklar mutlak haklar değildir, ulusal çıkar, kamu düzeni, ahlakî ve sağlığı bakımından yasa ile sınırlandırılabilirlerdir.

Sözleşmenin uygulanışını kontrol amacı ile 18 kişiden kurulu bir İnsan Hakları Komitesi (28- 39. madl) sözleşmede öngörülmüştür. Görevi taraf devletlerin raporlarını incelemek, onlara kendi görüşlerini içeren raporlar sunmak, sözleşmenin uygulanışından ötürü taraf devletler arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları çözüme yardımcı olmak, bunun için komitenin bu konudaki yetkilerinin tanınmış olması lazımdır. Gerektiğinde çözüm için istişari nitelikte ad hoc bir komisyon da kurulabilir (42. mad). Bu takdirde komisyonun 12 ay içerisinde komiteye rapor sunması gerekir, komite bu raporu ilgili taraflara duyurur. Komite raporları inceleyip gerekir ise ECOSOC'a genel görüş bildirir; komitenin görüşlerine karşı devletler kendi görüşlerini bildirirler (40 . mad) rapor sunma yolu bütün sözleşme tarafı ülkeler için zorunludur.

İkinci yol, 41. maddede göre, Sözleşmeden doğan sorumluluklarına uymayan bir devlet hakkında, devletten devlete şikayetler diğer taraflardan gelen duyuruları inceler ve bu maddede göre kendisine sunulan şikayetler özel bir yöntem izler. Bu durumda her iki tarafın da önceden komitenin bu yetkisini tanımış olmaları gerekir. Yazılı yapılan şikayete, şikayet konusu olan devlet üç ay içerisinde tatmin edici açıklamalarda bulunur ya da gerekli önlemleri alırsa şikayet sona erer, aksi halde şikayette bulunan taraf konuyu İnsan Hakları Komitesine sunar, zarar gören kişilerin iç hukuk yollarını tüketmiş olması koşulu aranan bu durumda, komite dostça çözüm yolları